

שיחות על הספור הישראלי הצעיר

מאת שלום קרמר

א. החיים בישראל לאורו של הסיפור הישראלי הצעיר

מדינת ישראל זכתה לאהדה מרובה בכל ישובי היהודים, המפורזים ברחבי העולם. כל יהודי בגולה זוכר את שמה בגאווה. במלוא הרגש, במלוא התודעה ואף מתוך אהבת עצמו. אולם כאורח שנטה ללון באירופה לאחר ישיבת קבע של חצי יובל בארץ — שבתי וראיתי שהספרות העברית הצעירה בישראל, וביותר הפרוזה הסיפורית הישראלית, הנוצרת לעינינו על ידי דור המספרים הצעירים, שהורתם ולידתם בארץ-ישראל — אינה ידועה כלל ליהודים באירופה, ושמה גם ליהודים באמריקה.

ואין זה עניין לספרות עברית בלבד, כי אין זו שאלה ספרותית גרידא, אלא שאלה ישראלית כללית, העומדת או צריכה לעמוד ברומו של העולם היהודי. תדע, הקריאה בסיפורים וברומנים של המספרים הצעירים, המתארים בנאמנות ובדרך מקורית למדי את חייו של הישוב היהודי בארץ — בלא שמץ של תעמולה, ללא תרועה ואפקטים פטריוטיים וללא קורטוב של פאתוס — אין ערוך לחשיבותה לכל יהודי בחוץ-לארץ, הרוצה להכיר את החיים במדינת ישראל. שליחי הציבור, הנואמים והתעמולנים למיניהם, עובדי השרד והמושכים בשבט העיתונות — נותנים לנו תמונה שטוחה, מבט פובליציסטי צר ומצומצם, השקפות ריטוריות-סנטימנטליות גדושות פוליטיקה וממותקות במליצות ציוניות. אם יש את נפשך לדעת גופי חיים של ישראל, את ההווי היום-יומי בעיר ובכפר: המאבק לפרנסה, מלחמת המעמדות, העבודה וסדריה, שיחם-ושיגם של הצעירים, חינכם ואהבתם, שאיפותיהם ושעשועיהם — אין לך דרך אחרת אלא לפנות אל דור המספרים הצברים, שחזות המציאות שלהם — חזות ריאליסטית ללא הקדמות והפטרות אידיאולוגיות.

כל המתוודע את המספרים הצברים ואל סיפוריהם קונה לו ידיעה על זרע ישראל חדש, על דור חדש של יהודים, הצומח והגדול בישראל, הוא דור ה"צברים" — וצברים על שום מה? — על שום דמיונם לאותו פרי הגדל פרע בצדי דרכים בישראל שקליפתו החיצונית זרועה קוצים וגרעינו הפנימי — רך

ועסיסי. הדור החדש בישראל הוא אחד הנסים הגדולים שהיה לנו ולעם ישראל כולו בזמן הזה. זה טיפוס חדש של אדם, שאין להמשיל אליו ולהחבירו; בן אדם שהוא „גוי גמור“ בגופו, במראהו ואף בהתנהגותו, ובתוכו עוממת נשמה של יהודי, וגם לבו — לב יהודי, ומתו מחודד כמתו של יהודי: פשטי ופרימיטיבי כלפי חוץ, מורכב ותרבותי כלפי פנים, מרדני וחצוף למראה עין, ביישני וצנוע בתוך-תוכו. רצונכם לקנות לכם מושג כלשהו על הדור החדש של היהודים — אין לכם אלא לפנות אל המספרים הצברים, ותהי הגישה אליהם קשה אשר תהי. טרחתכם לא תהי לשווא.

אבל אין בזה כדי לכפור בעיקר הספרותי של הפרוזה העברית שנוצרה ב-15 השנים האחרונות בישראל. ספרות זו — ועתה אזכיר כמה שמות נכבדים של אותן דור מספרים צברים: ס. יזהר, משה שמיר, מרדכי טביב, אהרן מגד, נתן שחם, שלמה ניצן, יהודית הנדל — משמעות מיוחדת לה לא רק במובן החברותי אלא גם במובן הספרותי. המספרים הללו לא רק הדביקו את המציאות החברתית של זמנם, אלא גם את המציאות הספרותית של זמנם.

אדם העוקב אחרי התפתחות ספרותנו במאתים השנים האחרונות אינו יכול לפטור עצמו מן המסקנה, כי כל הזמן היינו מפגרים אחרי אירופה: הוא הדין בספרות עברית והוא הדין בספרות אידיש. כשהשתלט הרומאנטיזם באירופה זכבש תחומים חדשים וגם השיג הישגים חדשים באמנות ושוודו מערכות הספרות הן מבחינת התכנים והמוטיבים והן מבחינת הסוגים והצורות, אנו עוד היינו שטופים באידיאות מופשטות ולועסיים מליצות פסיכודוקלאסיות. וכשאיירופה עברה אל הריאליזם הקלאסי ואל הנאטוראליזם — אנו התחלנו מצפצפים כציפורים ביער ושרים שירי-זמר לעבים ולעננים, ובמקרה הטוב ביותר: נפנים אל המוטיבים האגדתיים-העממיים. עתה ניתן לומר בוודאות, בלא להתחייב בערך המחלט של היצירות הנידונות, שהפרוזה הישראלית הצעירה הדביקה את הזרמים המודרניים של אמנות הסיפור בעולם. המספרים הצעירים הולכים צעד בצעד עם המספרים החדשים באירופה ובאמריקה.

אמת, דבר זה פירושו השפעות לא מבוטלות על ספרותנו הצעירה, אבל לשמחתנו אין הן מוחקות לגמרי את פרצופם המיוחד והמקורי של המספרים הללו — וגם את פרצופו המיוחד והמקורי של אותו טיפוס אנושי, שאנו קוראים לו צבר — את מבטם על החיים ואופן הסתכלותם דרך ביטויים. מספרינו הצעירים נוטלים מן הסיפור המודרני בעולם את הגישה החדשה אל הוויית האדם ואל נשמתו, שהיא שונה במהותה מן הגישה שבעולם הישן שלפני מלחמת העולם הראשונה, הם נוטלים ממנו את שופרות הראייה החדשים, את הכיבושים הצורניים והטכניים באמנות הסיפור — ומכוונים אותם אל המציאות הישראלית. אתה רואה בעליל את השפעותיהם של המספרים האירופאיים המודרניים: מארסל פרוסט, אנדרה ז'יד, פראנץ קאפקה, ד. ה. לורנס, ויותר מהם את השפעותיהם של המספרים המודרניים בארצות הברית של אמריקה, בני הדור האובד ובני

הדור היתום: א. המינגוויי, י. סטיינבק, וו. פולקנר, ת. וואלף, א. שאו, נ. מיילר, ה. ג'ונס — אף על פי כן טבועים הסיפורים של הצברים בחותם ישראלי מובהק: בתוכם המקורי, בגישתם המיוחדת אל החיים, בראייתם את העולם ובדרכי התבוננתם. המציאות הישראלית המיוחדת היא המתערטלת מתום הסיפורים האלה; הנושאים והעלילות אינם מעשה דמיון, פיקציה בלע"ז, אינם מצוצים מן האצבע, מעשה־מרחשת ספרותי. אתה רואה את תשוקתו הבושרת של המספר — מי בכשרון גדול יותר ומי בכשרון מועט יותר — להיצמד אל המציאות הישראלית ולתארה כמות שהיא, לגלות את קווייה האופייניים והמהותיים, לגלם את דמות־דיוקנה שבהווייה ושבמשאלה.

הוזה אומר, שגם מבחינה חברתית וגם מבחינה ספרותית ראוי לנו וגם כדאי לנו להכיר את הסיפור הישראלי הצעיר, וכל המכיר אותו, ברכה הוא נושא ממנו.

ב. שני דורות מספרים

נקפת גם נקפת את חלקה של קבוצת מספרים צעירים — שנזדקנו עד כה וכה — שהיו הראשונים לתיאור הצורות החדשות של החיים בארץ ישראל, — אם נסיח דעתנו מהם בשל חטאם היחיד, שלא נולדו או שלא נתחנכו בארץ החדשה, שהרי שני דורות מספרים ישראליים צעירים ראו כחובתם הקדושה לצרור בסיפור את המציאות החדשה בישראל: האחד עדין נולד בחוץ־לארץ, ואם גם נולד בארץ גדל ונתחנך בסביבה, המזכירה בכל תנאיה את החיים בגולה, והאחד נולד או לפחות נתחנך במציאות החדשה של ארץ־ישראל.

סופרי המשמרת הראשונה נולדו, כאמור, רובם ככולם בחוץ־לארץ ובאו לארץ עודם צעירים לימים. פרשת התאחזותם בארץ והשתרשותם בה היתה סבוכה וגם קשה מיותר. רכים בשנים ובלתי מאומנים ירדו לשדה ולפרדס או עלו על פיגומי הבניין — העבודה המפרכת תחת השמש הלוחטת התישה את כוחם — אבל סופם שלא נאחזו בעבודה הקלאית או בעבודת בניין ועברו לצורות חיים כלכליות אחרות, זבין כה וכה הגדילו תוך לימוד עצמי את מטענם ההשכלתי. זו היתה קבוצת הסופרים הראשונה — יחידים הופיעו עוד קודם — שנאחזה בעט סופר שלה — ומתחילה בלהיטות יתרה — במציאות החדשה וניסתה לעמוד על תכונתה היסודית, המהותית. בתחילת שנות השלושים הופיעו סיפוריהם הראשונים: „צריף העץ“ לעבר הדני (תר"ץ), „לחם וחזון“ ליוסף אריכא (תרצ"ג), „עלומים“ ל.י. זרחי (תרצ"ג), אחר הופיעו בדפוס סיפוריהם שהקדימו להופיע מעל דפי העיתונות של יהודה יערי („כאור יהל“, „אוהלים“, „דרכי איש“), יצחק שנהר („בשר ודם“, „מארץ לארץ“), יהושע ברי־יוסף („קול היצרים“, „אם הבנות“, „מקל שנשבר“) ועוד סיפוריהם של י. חנני, עזרא מנחם, ד. מליך, ש. רייכנשטיין, שרגא קדרי, אריה טבקאי. ברוב התלהבות, מתוך דחיפות נפשית מסרו הללו בסיפוריהם הראשונים את הפלא שבמושבה היהודית, שבקבוצה

ושבקיבוץ, את עבודת-חוקם של פועלי המושבה, את גבורתם של גדודי העבודה, את עמלם וחזונם של פועלי הבנין, ותוך כדי כך נתפסו לספר את המקרים והמאורעות המפתיעים, שעברו עליהם או היו עד להם או שקלטה אוזנם, מקרים ומאורעות שהיה בהם לעורר את סקרנותו של הקורא.

הסופרים הללו, עם שהגיעו ארצה עודם צעירים לימים, לא יכלו לשכוח את "קנם המשולח", את ביתם הדל והעני, את הוריהם העגומים, את אחיהם ואת אחיותיהם חשוכי-התקווה, שחיכו לשווא להיתר כניסה לארץ, את היהודים המעונים אשר בגולה, ואפשר גם ניחשו באימה שבנפש — את השואה הממשמת ובאה. ביתם הישן כבל אותם גם בכבלי סנטימנט, וגם בכבלי פחדים ולא הניח להם להסתכל הסתכלות ריאליסטית בריאה במציאות הישראלית החדשה. נשמתם נחצתה: מחציתה האחת בגולה בגעגועים ובדאכון-לב ומחציתה האחת בארץ החדשה ברוב שמחה והתלהבות.

וזה השפיע מעיקרא השפעה מכרעת על עבודתם הספרותית, על הישגיהם הספרותיים. סיפוריהם הראשונים נחתמו חציים בהתלהבות וחציים ברגשנות. ארג ההסתכלות יצא בהכרח דל ביותר, העלילה עם כל העניין שבה, עם כל פתיעותה — מקרית במקצת, והסגנון העברי שטוח וקלוש, חסר דם וחסר גרעין, או "מתוח", משרובב, מלאכותי ביותר.

סיפוריהם הראשונים היו קשורים ועגובים יותר מדי במאורעות חיים הפרטיים, שלא תמיד עלו בהם קווים מהותיים או אף אופייניים, תלויים בנסיון חייהם הצר, בהתלבטויותיהם החמריות והרוחניות, במעבריהם ובתעיותיהם. זה שיווה לסיפוריהם אופי זכרוני, העטה עליהם מעטה מימואריסטי, שלא תמיד מביא ברכה לאמנות. והיות שהמספרים הללו באו מארצות שונות, ממרכזי תרבות שונים, ולרוב מארצות מזרח אירופה, שהן עצמן נחשלות ברמת חייהן וברמת תרבותן — אתה יכול להכיר בסיפוריהם השפעות מהשפעות שונות ופעמים שלא לטובה.

הבה נבאר את דברינו באר-היטב. דור הביניים הזה של הסופרים הצעירים שונה במהותו ובאיכותו גם מן הדור הקשיש של סופרינו, כגון עגנון, הזן, ברש ז"ל, בורלא וגם מן רוב המספרים הצברים או הצברים למחצה. הדור הקשיש עיצב את נשמתו בגולה, שם חושלה ורוכזה, רוקעה ונתלכדה, וכשהגיעו ארצה כבר היו אנשים בעלי צורה, בעלי דיוקן. והמספרים הצברים, שכבר נולדו בכפר, במושבה או בקיבוץ שבארץ-ישראל, ששנות ילדותם עברו תחת שמי תכלתה השקופים, שינקו את הלשון העברית עם חלב אמם, שנתחנכו בתנאים שווים של אקלים וחינוך, ורובם גם בסביב אידיאות משותפות — ואף המספרים הצעירים, שאמנם נולדו בחוץ לארץ אלא שהגיעו ארצה בימי ילדותם ונצטרפו בלב ובנפש אל הגרעין הצברי, — הם וודאי ידעו לשמור על חוסן נפשם, או הוא נשתמר להם מעצמו. אבל דור הביניים מתחילה לא היכה שורשים עמוקים בחייה העממיים של יהדות הגולה ולא יכלו גם מאוחר יותר

להתערות — ויותר משהכוונה היא להתערות חומרית-גופנית הכוונה להתערות נפשית פנימית — בחיי ארץ ישראל, בחברה החדשה שלה, בטבע ובנוף שלה. עד שבגרו והיו לאנשים בא דחף-התנופה של האידיאה הציונית, תפס אותם בשערותיהם וטלטל אותם לארץ ישראל, ארץ קרובה-רחוקה, וגם כאן לא יכלו מיד להירקם בריקמת החיים החדשים: מצד אחד רדפה אותה התוגה היהודית וגם האימה הגדולה של הגולה ומצד שני העיקו מעברים האישיים מאורח-חיים אחד למשנהו וגם הלבטים הרוחניים שנילוו להם.

ואין זה עניין לכשרון אישי בלבד — וכאן אתה מוצא מדרגות רבות בין הסופרים לבין עצמם וגם אצל הסופר האחד בפרקי זמן שונים — אלא לרקע היסטורי, חברתי וכלכלי. גורמים היסטוריים הם שהשפיעו השפעה מכרעת על הדור הזה של הסופרים לעצב אותם כדור ביניים, הנוטל על עצמו — ללא הכרה מוקדמת וללא תודעה של שליחות — להיות חוליה מקשרת בשרשרת הספרות העברית של ימינו, חוליה המרתקת את הישן בחדש. מדובר כאן בדור של סופרים, שנשמותיהם היוצרות חזויות ועומדות בשל שינויים היסטוריים כבירים, הגובלים בהתמוטטות כללית.

ואל לנו לשכוח, שכמה מן הסופרים הללו, מבעלי הנפש ומבעלי הכשרון, לא פסקו להיאבק עם עצמם, לחזק את עצמם הן מבחינה רוחנית-נפשית והן מבחינה ספרותית-אמנותית ולא נכנעו ללחץ ההיסטורי המדכא, הממעט דמות — ונצטדדו להתפלל תפילת יחיד ונתישבו לשכלל את כלי מלאכתם וגם השיגו הישגים אישיים ניכרים, אבל כדור של סופרים הם הפסידו את המערכה מעיקרא ונאלצו למסור את הבכורה לדור החדש של המספרים הצברים.

נְבִיעוֹת־הַחַוֵּל

מאת אלחנן אינדלמן

וְכָבֵד נִמְחוּ עֲקֵבוֹת־הַיָּד	נְבִיעוֹת־הַחַוֵּל בְּנוֹהֵי־דוֹת
וְכָבֵד נִמְחוּ עֲקֵבוֹת־הַיָּדִים.	בְּטֶרֶם־צֵאת פְּתֵה גֹזֶן
אֲךָ עוֹד בְּלֵב יִגָּאֵה הַחֹל,	וְאֵין הַיּוֹי אֲשֶׁר אֲרִי
חוֹל־נוֹהֵי־דוֹת, וְאֵף יִוָּהֵר	נִפְשֵׁי כוֹרְעָה אֲשָׁא מִכָּאן.
בְּעַם רְאשִׁית נְתִינָו,	הֵן רֹב רְעֵי קָיִד וְשָׁחֹק
בְּבָיִם קְרֵת רֵאשׁוֹן־אָבִיב.	אֵת פְּרֵה־חֹל כֶּסֶה אֶפְרָם